

ALEKSANDER LASKOWSKI

INSTYTUT SZTUKI, POLSKA AKADEMIA NAUK

KILKA UWAG O BADANIACH NAD HISTORIĄ RECEPCJI

W artykule poświęconym pojęciu recepcji muzyki Jim Samson¹ jako wydarzenie o kluczowym znaczeniu dla rozwoju badań w tej dziedzinie wskazuje seminarium zorganizowane w 1988 r. przez Hermanna Danusera i Friedhelma Krummachera. Odbyło się ono w dn. 23–26 marca i było zatytułowane „Rezeptionsästhetik und Rezeptionsgeschichte in der Musikwissenschaft”. Materiały pokonferencyjne opublikowane zostały przez Laaber Verlag w 1991 r. w serii *Publikationen der Hochschule für Musik und Theater, Hannover*. Organizatorzy sympozjum określili jako swój cel „sprawdzenie aktualnego stanu badań w dziedzinie recepcji [*Rezeptionsforschung*] w obszarze muzykologii”², prowadzić zaś miały do jego realizacji dyskusje pomiędzy przedstawicielami muzykologii oraz filozofii, literaturoznawstwa i historii sztuki, w których – zwłaszcza w obszarze literaturoznawstwa – badania nad teorią recepcji oraz jej zastosowaniem były znacznie bardziej zaawansowane. Wśród uczestników znaleźli się literaturoznawca Hans Robert Jauß (jego odczyt *Literaturgeschichte als Provokation* z 1967 r. dał początek rewolucji recepcyjnej w literaturoznawstwie), filozof Christoph Hubig, historyk sztuki Wolfgang Kemp oraz reprezentujący na konferencji szeroko rozumianą muzykologię Carl Dahlhaus, Klaus Kropfinger, Rainer Cadenbach, Jörg Zimmermann, Bernd Sponheuer, Arno Forchert, Adolf Nowak, Michael Zimmermann, Susanna Großmann-Vendrey, Jürg Stenzl, Siegfried Mauser i Erik Fischer. W napisanym przez Danusera i Krummachera wstępie do książki pokonferencyjnej czytamy:

Da es in der Musikwissenschaft bislang zu keinem vergleichbaren Versuch gekommen ist, unterschiedliche Möglichkeiten und Verfahren der Rezeptionsforschung in einem größeren Kreise interessierter Wissenschaftler zu diskutieren, war die Beteiligung von

1 Jim Samson, „Reception”, w: *The New Grove Dictionary of Music and Musicians*, Oxford 2001, t. 20, s. 909.

2 *Rezeptionsästhetik und Rezeptionsgeschichte in der Musikwissenschaft*, red. Hermann Danuser, Friedhelm Krummacher, Hannover 1991, s. 9.

Kollegen aus der Philosophie, der Literaturwissenschaft und der Kunstgeschichte besonders wichtig³.

Powyższe stwierdzenie wymaga uzupełnienia. W dniach 28–30 VI 1986 r. w Institut für die Wissenschaften vom Menschen w Wiedniu odbyła się międzynarodowa konferencja zatytułowana „Musikrezeption”, zorganizowana z inicjatywy Michała Bristigera. Po konferencji nie ukazała się publikacja, zaś dokumentacja z nią związana przechowywana jest – w formie nieopisanej i nieskatalogowanej – w archiwum Instytutu⁴. Wśród zachowanych dokumentów znajdują się lista uczestników oraz lista referentów wraz z tematami: Karol Berger („Toward a history of hearing: A sample case of the classic concerto”), Rainer Bischof („Gedanken zur Innovationsproblematik der Musik des 20. Jahrhunderts”), Michał Bristiger („Erwägungen zur Musikrezeption im Lichte des Wort-Ton-Problems am Beispiel eines romantischen Liedes”), Maciej Gołąb („Analyse und Werk. Zu den Polemiken über Heinrich Schenkers Theorie”), Peter Gülke („Über das Verhältnis von musikalischer Rezeption und Interpretation – anhand Beethovens und Wagners”), Mathias Hansen („*Der Musikalische Gedanke*. Anmerkungen zu einem kompositorischen Begriff Arnold Schönbergs”), Zofia Helman („Von der analytischen Methode Schenkers bis zur generativen Theorie der tonalen Musik”), Anthony Newcomb („Allusion, emulation, quotation and plagiarism in the 19th century”), Maria Piotrowska („Zum Thema «Musikalische Hermeneutik heute»”), Roger Scruton („Musical understanding and musical culture”), Mieczysław Tomaszewski („Zur Frage der Rezeption. Beispiel: Chopin”), Jaroslav Volek („Normale und abnormale Zeichensituation in der Musikrezeption”)⁵.

Poza referentami w konferencji (zgodnie z brzmieniem zachowanej listy uczestników) udział wzięli także Jan Błoński, Anna Maria Busse Berger, Liselotte Dobias, Rudolf Flotzinger, Franz Födermayr, Helen Geyer-Kiefl, Martina Homma, Joseph Kerman, Josef Kubik, Maria Kwon, Christoph-Hellmut Mahling, Erich Partsch, Joshua Rifkin, Elisabeth Schwarz-Haselauer, Jan Sześzewski, Jerzy Szacki, Peter Tenhaef i Wolfgang Welsch.

3 Ibid., s. 9: „Jako że w muzykologii jak dotąd nie było porównywalnej próby, by przedyskutować w szerszym gronie zainteresowanych naukowców różne możliwości i procesy badania nad recepcją, udział kolegów z dziedzin filozofii, literaturoznawstwa i historii sztuki był szczególnie ważny” (wszystkie cytaty w przekładzie autora).

4 Kwerenda w czerwcu 2013. Dziękuję Profesorowi Karolowi Bergerowi za pomoc w zlokalizowaniu materiałów archiwalnych oraz Pani Hannie Fischer z Institut für die Wissenschaften vom Menschen za ich udostępnienie.

5 Książka pokonferencyjna nie została wydana. Część referatów została ogłoszona przez referentów w publikacjach niezwiązanych z wiedeńską konferencją, np. artykuł Karola Bergera ukazał się w tomie *Convention in eighteenth- and nineteenth-century music* (red. Wye J. Allanbrook i in., Stuyvestan 1992, s. 405–429), zaś artykuł Macieja Gołąba oparty na zaprezentowanym w Wiedniu referacie (co autor odnotował w przypisie) ogłoszony został na łamach *International Review of the Aesthetics and Sociology of Music* 19 (1988) nr 2, s. 197–215.

Pośród zachowanych w Institut für die Wissenschaften vom Menschen dokumentów znajduje się opis projektu badawczego, który miał być kontynuacją prac rozpoczętych na konferencji. Projekt ów, zatytułowany „Musikrezeption (Theoretische und historische Aspekte)” opracowany został przez Michała Bristigera, Karola Bergera i Jana Sęszewskiego. Jego opis zachował się w trzech wariantach:

- A) dwustronicowy opis na papierze firmowym Instytutu z odręcznie dopisaną datą „17.07.86” i dopiskiem „jako cz. I sprawozdania”.
- B) siedmiostronicowy opis projektu na papierze firmowym Instytutu.
- C) pięciostronicowy opis projektu na czystym papierze z załączonym kosztorysem i listą potencjalnych uczestników (kosztorys i lista na papierze firmowym).

Tekst A jest identyczny z pierwszymi dwiema stronami tekstu B. Pomiędzy tekstami B i C zachodzą znaczące różnice.

Tekst B zawiera opis kontekstu historycznego (I), opis problemu badawczego (II), obszary badawcze (III), opis konferencji przygotowawczej z 1986 r. (IV), a także planowany rozwój proponowanego projektu (V). Punkt III dodatkowo podzielony jest wedle porządku liczb arabskich na obszary tematyczne:

1. Hugo Riemann, Heinrich Schenker i Ernst Kurth: kompozycja i teoria analityczna (analytische Theorie).
2. Guido Adler i Heinrich Bessler: historia muzyki i teoria analityczna.
3. Max Weber, Borys Asafjew i Theodor W. Adorno: historia społeczna i teoria analityczna.
4. Muzyka z perspektywy fenomenologii i analizy lingwistycznej.

W punkcie V tekstu B główne obszary badania (Schwerpunkte) opisane są w następujący sposób:

- I. a) Teoria recepcji i jej stosowalność w historii muzyki, zwłaszcza XIX wieku.
b) Aspekty rozumienia muzyki.
- II. Dworska i mieszczańska kultura muzyczna w XIX wieku. Ułatwiający i hamujący aspekty wymiany.

Jako proponowany termin konferencji wskazany jest rok 1987, 27–29 czerwca. Załącznik do tekstu stanowi lista proponowanych uczestników.

Tekst C jest późniejszy, proponowany w nim termin konferencji przypada na rok 1988. Tekst podzielony jest na dwie główne części:

1. Założenia projektu badawczego.
2. Konferencja 1988.

W opisie założeń Bristiger, Berger i Stęszewski piszą:

Im heutigen künstlerischen und philosophischen Klima wird es immer klarer, daß die Idee der ästhetischen Autonomie der komponierten und reproduzierten Musik aufgrund ihrer morphologischen Beschaffenheit nicht mehr für selbstverständlich genommen werden kann. Diese Herausforderung an das moderne Verständnis der Musik macht eine Grundsätzliche Auseinandersetzung sowohl mit Umfang des Forschungsfeldes als auch mit den heutigen Theorien und Verfahrenweisen der musikalischen Analysen notwendig.

Zwar werden in der Musikgeschichtsschreibung neue Werke herangezogen, moderne Methoden angewandt und damit neue Horizonte eröffnet, doch die Bezüge zwischen Musikwerken, ihren Produzenten und Benutzern, d.h. Musikern, Publikum, Kritikern und Musikwissenschaftlern, bleiben ein strittiges Problem und das sowohl aus theoretischer als auch aus geschichtlicher Sicht. Sie werden u.a. Gegenstand der Rezeptionsforschung, die in der letzten Zeit neue Beleuchtungen dieser Problematik ergeben haben (Carl Dahlhaus 1977, Zofia Lissa 1978, Jiří Fukač und Ivan Polednák 1981, Andrew McCredie 1983 u.a.)⁶.

Pośród postulatów badawczych dotyczących szeroko rozumianego pojęcia recepcji pojawia się wezwanie, by wykroczyć poza granice wyznaczone przez socjologię i psychologię, podjąć zaś także ujmowane teoretycznie i historycznie kwestie muzycznych idei, technik, stylu, dzieła czy teorii. W tekście C czytamy dalej:

Somit wird der Rezeptionsbegriff als Wirkungstheoretisches und – geschichtliches Konzept der komplexen, mehrstimmig verzweigten Beziehungen zwischen den Menschen mit Hilfe musikalischer Phänomene unterschiedlichster Art aufgefaßt. So müssen auch die Haltungen der Musiktheoretiker und Musikologen als Beispiele des Phänomens der Musikrezeption verstanden und analysiert werden.

Die interdisziplinäre und internationale Betrachtung der musikrezeptiven Dimension der Musikgeschichte scheint eine wichtige Voraussetzung für relevante, innerhalb und außerhalb der Musikwissenschaft verwertbaren Ergebnisse zu sein, da die Einbeziehung der fachspezifischen musikwissenschaftlichen Forschungen in fachübergreifenden und vergleichenden Darstellungen immer noch selten ist⁷.

6 „W klimacie panującym dziś w dziedzinach sztuki i filozofii staje się coraz jaśniejsze, że idea autonomii estetycznej muzyki, komponowanej i reprodukowanej, autonomii opartej na konstrukcji morfologicznej muzyki nie może już być przyjmowana za oczywistość. Wyzwanie rzucone współczesnemu rozumieniu muzyki koniecznym czyni zarówno gruntowne zajęcie się zakresem pola badań, jak i dzisiejszymi teoriami oraz sposobami prowadzenia analizy muzycznej.

Wprawdzie do historii muzyki wprowadzane są nowe dzieła, stosowane są w tej dziedzinie nowe metody i w ten sposób otwierają się nowe horyzonty, jednakże relacje pomiędzy dziełami muzycznymi, ich twórcami i użytkownikami, tj. muzykami, publicznością, krytykami i muzykologami, pozostają problemem spornym zarówno z teoretycznego, jak i historycznego punktu widzenia. Są one m.in. przedmiotem badań w dziedzinie recepcji, które w ostatnim czasie naświetliły tę problematykę w nowy sposób (Carl Dahlhaus 1977, Zofia Lissa 1978, Jiří Fukač oraz Ivan Polednák 1981, Andrew McCredie 1983 i inni)”.

7 „W ten sposób pojęcie recepcji rozumiane jest jako pojęcie teorii działania (wirkungstheoretisches) i pojęcie historyczne ujmujące złożone, wielogłosowe relacje pomiędzy ludźmi przy pomocy różnego rodzaju fenomenów muzycznych. Zatem także postawy teoretyków muzyki i muzykologów jako przykłady fenomenu recepcji muzyki muszą zostać zrozumiane i poddane analizie.

Podsumowując konferencję z 1986 r., Bristiger, Berger i Stęszewski piszą o potrzebie kontynuowania badań, które – przy wielu ponadempirycznych podobieństwach w recepcji sztuki, kultury czy nauki – pozwoliłyby oddać sprawiedliwość specyfice właściwej dla muzyki.

Szczegółowy projekt konferencji w tekście C uwzględnia dwa główne obszary badania (Schwerpunkte), inne niż w tekście B:

- a) Obieg muzyki w europejskiej przestrzeni kulturowej (Musikumlauf im europäischen Kulturraum).
- b) Aspekty rozumienia muzyki (Aspekte des Musikverständnisses).

Wedle zamierzeń twórców projektu pierwsze pole tematyczne pozwolić miało przedstawić złożoną i zmienną konstrukcję tego, co bywa nazywane „europejską przestrzenią muzyczną” (europäische Musakraum) albo „europejską tożsamością muzyczną”. W tym kontekście padają pytania o siły stymulujące integrację i dezintegrację Europy na planie kultury muzycznej oraz o muzyczne, społeczne, polityczne i narodowe warunki recepcji np. dzieł Beethovena we Francji i Rosji, Czajkowskiego w Austrii czy politycznego emigranta Chopina w podzielonej zaborami dziewiętnastowiecznej Polsce.

„Rozumienie muzyki”, ściśle powiązane z ogólną problematyką planowanego projektu, w refleksji nad recepcją zajmuje pozycję kluczową. Bristiger, Berger i Stęszewski piszą:

Die auf psychologische und theoretische Untersuchungen gestützten Analysen des Musikverständnisses polarisieren eher, als daß sie die verschiedenen Standpunkte einander annähern, was eine Begriffsklärung notwendig macht. Die weite Streuung der musiktheoretischen Standpunkte dürfte nicht als Ausdruck der Untersuchungskrise oder des wissenschaftstheoretischen Pluralismus⁸ hingenommen werden, sonder möglicherweise reale Differenzen des Musikverstehen wiedergeben⁸.

Załącznikami do tekstu są kosztorys konferencji (na łączną sumę 423.000 ÖS) oraz lista potencjalnych uczestników, na której gwiazdką oznaczono nazwiska tych badaczy, którzy zgodzili się wziąć udział i zgłosili gotowość wygłoszenia referatu. Byli to: Karol Berger, Michał Bristiger, Paul Emilio Carapezza, Carl Dahlhaus, Hermann Danuser, Enrico Fubini, Jiří Fukač, Helen Geyer-Kiefl, Maciej Gołąb, Nad'a Hrčková, Vladimir Karbusicky, Joseph Kerman, Jan Ling, Christoph-Hellmut Mahling, Anthony Newcomb, Jim Samson, Roger Scruton, Jan Stęszewski, Władysław Stróżewski i Zdenka Weber.

Prowadzenie interdyscyplinarnych i międzynarodowych rozważań na temat muzyczno-recepcyjnego wymiaru historii muzyki wydaje się być ważnym warunkiem dla uzyskania odpowiednich, realizowanych wewnątrz muzykologii i poza nią, nadających się do wykorzystania wyników badań, w sytuacji, gdy włączenie specyficznych dla dziedziny muzykologii badań w interpretacje przekraczające granice dziedziny i interpretacje porównawcze wciąż należy do rzadkości”.

- 8 „Oparte na psychologicznych i teoretycznych badaniach analizy *Musikverständnis* raczej polaryzują niż zbliżają rozmaite punkty widzenia, co czyni wyjaśnienie tego pojęcia koniecznym. Szerokie rozproszenie stanowisk muzyczno-teoretycznych może być traktowane nie tylko jako objaw kryzysu badawczego albo badawczo-teoretycznego pluralizmu, lecz możliwe, że oddaje rzeczywiste różnice w rozumieniu muzyki”.

Na liście (bez gwiazdki) znaleźli się także następujący badacze: Mark Aranovskij, Sergej Averincev, Eva Badura-Skoda, Jurij Cholopov, Rudolf Flotzinger, Franz Fördermayr, Zofia Helman, Otto Kolleritsch, Josej Kon, Stefan Kunze, David Matthews, Viaceslav Medusevskij, Jean Mongredien, Nigel Osborne, Ivan Polednák, Elisabeth Schwarz-Haselauer, Tibor Tallian, Sigrid Wiesmann, Andreas Wilhelm⁹.

Konferencja nie doszła do skutku ze względu na brak środków¹⁰, które skoncentrowane zostały na – jak się wówczas wydawało – pilniejszych tematach politycznych, gospodarczych i historycznych. Warto uświadomić sobie, że konferencja planowana była w czasie, gdy Europa wciąż podzielona była „żelazną kurtyną”. Zakres planowanych badań oraz lista zaproszonych gości – zawierająca wielu luminarzy świata nauki z bloku wschodniego i z Zachodu – pozwalają przypuszczać, że gdyby projekt wszedł w fazę realizacji, mógł być stać się istotnym impulsem w kształtowaniu wspólnej dla obu stron „żelaznej kurtyny” przestrzeni ideowo-intelektualnej, przynajmniej w dziedzinie muzyki. W rozmowach podczas organizowanych przez siebie seminariów profesor Michał Bristiger wielokrotnie powracał do tej kwestii, przywołując słowa jednego z architektów jedności europejskiej Jeana Monneta: „Gdybym miał zrobić to jeszcze raz, zacząłbym od kultury”¹¹.

SEVERAL REMARKS ON THE RESEARCH INTO THE HISTORY OF RECEPTION

The article discusses the history of research into reception in the field of musicology and the role in instigating this research played by Karol Berger, Michał Bristiger and Jan Stęszewski. According to Jim Samson, the beginning of research into reception in the field of musicology can be traced to the conference organized by Hermann Danuser and Friedhelm Krummacher in 1988, whereas in fact this event had been preceded by a conference organized by Bristiger at the Institute for Human Sciences in Vienna in 1986. The author presents the results of research into the previously unpublished archival materials related to this conference.

Translated by Paweł Gruchała

Aleksander Laskowski, doktorant w Instytucie Sztuki PAN. Przygotowuje pracę poświęconą recepcji twórczości Krzysztofa Pendereckiego. Zawodowo związany z Instytutem Adama Mickiewicza i Programem II Polskiego Radia.

⁹ Pisownia zgodnie z brzmieniem cytowanego dokumentu.

¹⁰ Informacja uzyskana od prof. Michała Bristigera w styczniu 2016 roku.

¹¹ Cyt. za. <https://www.ecb.europa.eu/press/key/date/2013/html/sp131123.en.html>, dostęp 3 V 2016.